

БЕЛЕЖКИТЕ НА ПРЕВОДАЧА ПОД ЛИНИЯ – ВАЖНИ ИЛИ НЕ?

(По материал от гръцкия превод
на романа „Мисия Лондон“ на Алек Попов)

Величка Симонова-Гроздева

Abstract: Der vorliegende Text will anhand kurzer Bemerkungen zur Theorie und Praxis der *Übersetzungsarbeit* die Frage nach der *Nützlichkeit der Fußnote* in der literarischen Übersetzung beantworten. *Anschließend werden weiter die entscheidenden Faktoren für oder gegen das Setzen von Anmerkungen als Fußnote untersucht.* Am Beispiel von den Anmerkungen des Übersetzers in einem aus bulgarischer Sprache in die griechische Sprache *übersetzten gegenwärtigen Roman*, illustriert die Analyse welche Funktionen den *Fußnoten* als ein Paratextelement bei der Interpretation des Originaltextes in der Zielsprache zugewiesen werden.

Бележките на преводача под линия често съпътстват преводната литература. В настоящото научно съобщение ги превръщаме в обект на изследване, за да разсъждаваме върху тяхната полезност при превода на художествен текст или четенето му, както и върху ситуативния подход при поставянето им. Наред с това ще открием факторите в полето на теорията и практиката на превода, които активират инстинкта на преводача за вмъкване на характерното *Бел. пр.* (*Б. пр.*) и значително субективизират избора. Фигуративно анализът ни ще търси опора в бележките под линия, поставени от Панос Статодянис, превел на новогръцки език горепосочения роман¹, а изходен език остава българският.

По интерпретационно спомагателната си и съпроводителна функция преводаческите бележки под линия² изглежда покриват

---

¹ Анализът ползва следните издания: Алек Попов, „Мисия Лондон“, ИК „Звездан“, 2001; Алек Попов, [Αλοστολή Λονδίνο], Κέδρος 2010. Гръцкият превод е по българското издание от 2007 г.

² Други наименования за явлението са бележка под черта, бележка под поле, обяснителна бележка, текст под линия или преводачески паратекст.

характеристиките на паратекстове, т.е. паралелни на художественото произведение текстове, които са около него (от гр. *παρά* – при, до, наблизо, покрай). Проблематизирайки разнообразия и понякога спорен паратекстов комплекс (заглавие, подзаглавие, предисловие, послеслов, епilog и др.), Цветан Ракъовски го възприема като „действителен паралелен език [...], успореден на творбата”, чиито обем и стойности варират (Ракъовски 1997, 6). Паратекстовете той дефинира и като „сътворчески, част от непосредствеността на създаването и възприемането на литературното произведение”, някои с „амбицията динамично да усвояват широки и трудно предвидими в рецепцията извънтекстови планове” (пак там). И ако авторът е този, който определя броя и мястото на съпътстващите художествения текст части (Ракъовски 1997, 114), то можем да предположим, че преводачът, подобно нему, и тъй като преводът е акт сътворчески, решава къде, как и доколко да помогне на читателя при прочита, поставяйки обяснителната си бележка. В статията „Смехът на Хашек през съзлите на преводача” Никола Георгиев определя преводаческите препратки под черта като съзнателен, но мъчен личностен избор на преводача, съобразен и със спецификата на конкретното литературно произведение. В хода на разсъжденията си за оспорваното присъствие на този паратекстов елемент при художествената комуникация, Георгиев сравнява поставянето на обяснителните бележки с абсолютна смяна на кода на „литературната многозначност” с този на „нелитературна еднозначност” и вижда в превключването евентуален повод за раздвоението на преводача (Георгиев 2001).

Още в началото е очевидно, че темата за бележките на преводача под линия притежава потенциала да провокира ред въпроси от практиката на преводаческото изкуство. Незадължителен, но както се оказва, често явление, съпроводителният преводачески коментар се нуждае безусловно и от своето теоретично обговаряне, защото удачното му присъствие е свързано на първо място с доброто познаване на основните принципи, стратегии и похвати на превода. Въпреки, че извън рамките на настоящия текст ще останат много въпроси поради конкретността на нашата задача, той ще представи обобщено теоретичните постановки, както и поведението на практиците към полемичната тема, „[...] несекващите дебати за това дали читателят на един превод има нужда от помощ при отгатването на

интертекстуалната препратка, или трябва да бъде оставен на собствените си сили”, казва Дария Карапеткова (Карапеткова 2012, 276).

Осведомителното желание на преводача се проявява най-често при осмислянето на реалиите³ в оригинала и в преводния дискурс, т.е. на думите или словосъчетанията, които означават свойствени за материалния или духовния живот на даден народ предмети, понятия и явления. Влахов и Флорин отбелязват, че „обяснения в бележки под линия се налагат, когато контекстът не позволява обясненията да се дадат в непосредствена близост до реалитета – в пряка реч, в драматично произведение – или когато тълкуването е по-дълго” (Влахов, Флорин 1990, 63). Изборът [под линия] Влахов и Флорин препоръчват и „в най-лош случай” при тълкуване на транскрибирани реалии (цит.съч., 74). Други възможни употреби се локализиращ при измислени собствени значещи имена и прякори, с натоварена от автора вътрешна форма и релевантна функция. Когато е невъзможно да се намери подходящ кратък еквивалент на преводния език, преводаческият избор опира до съчетаването на транскрибирането в текста и коментара под линия. „Затова транскрибираме; но винаги с голяма въпросителна – във всеки отделен случай трябва да си дадем сметка за „степената на познатост”, притежавана от името. С други думи решава прагматичният фактор” (цит.съч., 238). Допълнително условие за намирането на успешната стратегия са фоновите знания на преводача⁴, неговата обща култура в синхронен и диахронен аспект (за да открие авторовата интенция, да надникне зад думите, да различи извънезиковите конструкции), както и фоновите знания на читателите, които преводачът трябва да диагностицира, преди да прибегне към обяснителната информация. С цел разширяване на фоновите знания на читателя и познавателната функция на художествения текст, както и запазване на националния колорит, непознатите реалии могат да се интерпретират и чрез съответните обяснения под черта (Васева 1989, 167). В този контекст не трябва да забравяме, че „Колективната памет, която всяка страна си изгражда във времето, не съвпада с тази на нейния съсед, включително когато става дума за едно и също събитие [...]” (Тодоров 2009, 252)

---

³ За обхвата, същността и класификациите на реалиите виж подробно при Влахов, Флорин (1990) и Йонка Найденова (2012).

⁴ Термин на В. С. Виноградов.

Възпроизвеждането на ситуативните реалии, към които Влахов и Флорин причисляват явленията и информацията във връзка с общо-културните ценности – история, география, философия, науки, политика, спорт в двупосочен аспект, „изчерпателно задоволяващи носителите на изходния и преводния език” (Влахов, Флорин 1990, 163), също може да доведе, в зависимост от контекста, до намиране на преводен еквивалент или до обяснение. При превода на имплицитна информация, от типа на намеци, алюзии и асоциации за литературни, исторически и културни феномени, които се явят част от литературата и културата на потребителите на изходния език (и част от фоновите им знания), т.е. резултат от влиянието и на извънезиковата среда, възможното експлициране може да стане чрез бележка под линия. По този повод Влахов и Флорин отбелязват, че когато при превода загубата на необходимата за рецепцията на текста информация е значителна и е невъзможно обяснението в текста, появата на бележката под линия ще е „един от малкото случаи, когато тя ще бъде не признак за преводаческо безсилие, а грижа на преводача за неговия читател” (цит. съч., 169).⁵ И непреводимите игрословици могат да бъдат пояснени с бележка под линия, гласяща „непреводима игра на думи” (при изчерпване на всички възможни за интерпретирането им похвати) и буквално предаване само на смисъла в текста, която бележка двамата отново дефинират като „до известна степен капитулация на преводача” (цит. съч., 338)⁶. В разсъжденията на А. Попович „[...] коментарите в текста, под линия или в края на книгата [...] ярко свидетелстват, че това е „чужда литература” (цит. по Васева 1989, 172).

Чуждоезичните елементи⁷ във вид на лексика и изрази, вмъкнати от автора на чужд спрямо оригинала език или транскрибирани,

---

⁵ Влахов и Флорин посочват и мнението на И. Леви за бележките под линия като неподходящо средство в този случай. Вж. цит. съч., с. 169. Като цяло същите подкрепят тезата за бележките под черта, в които преводачът прави прозрачно непреводимото, „като разписка за безсилието на преводача” (пак там, с. 236).

⁶ Подобна възможност отбелязва и Катарина Райс, цитирана от Арбогаст (Арбогаст 1994, 76).

⁷ Термин на Влахов и Флорин (цит. съч., с. 285–286), който възприемаме като термин и съдържание в настоящото изложение.

граматически невидоизменени, за придаване на достоверност, колорит, ирония, хумор и др., също затрудняват преводача и го изправят пред дилемата, кои да преведе и коментира под линия, кои да остави без превод, ако са понятни. По предписанията на Леви (цит. по Влахов, Флорин 1990, 289), чуждоезичната атмосфера може да бъде сигнализирана посредством запазването на ясни от контекста кратки фрази. Единият модел на въвеждане от автора в първообраза е без обяснения, с надеждата читателят да ги улови контекстуално или чрез знанията си. В другия случай авторът дава значението им. Въпрос, по който преводачът трябва да вземе решение, е ситуацията с разбираемите за читателя на оригинала чуждоезикови елементи, но неразбираеми за потребителите на преводния му вариант. Наред с транскрибирането и компенсациите по отношението на значението на чуждоезиковите елементи, старият прием е въвеждането им с превод под линия. Преводачът може да се довери на направения от автора превод (ако има такъв) или да ги пресътвори отначало. При прагматичната адаптация на превода⁸, за да се наслади читателят на преводния текст на идейно-емоционална атмосфера на оригинала, в зависимост от езика, преводачът може да отрази речта на чужденците (и неправилната) частично и да я замени с неутрална лексика. Според Каде, в превода, „неизбежно се променят само тези компоненти на информацията, които се определят от общественото битие и обществения опит на адресата, от нормите на неговото комуникативно поведение, от предполагаемата „прединформация“, която не е изразена в самия текст” (Каде 1975, 36, цит. по Васева 1989, 168). Съобразяването със средния читател на преводния език е факторът-коректив, обуславящ и избора на бележката под линия като част от неизбежната прагматична адаптация. За интерпретатора на текста обяснителната бележка е потенциална опция, ако поради липсващи фонові знания у читателя контекстното осмисляне е невъзможно и комуникативната цел на превода не може да бъде постигната. По думите на Леви „поясняването е уместно там, където за читателя на превода се губи нещо, което лесно се долавя от читателя на оригинала” (Леви 1974, 135, цит. по Васева 1989, 83).

---

⁸ За прагматичната адаптация на художествения текст при превода виж Васева, цит.съч., с. 156–172.

Към противниците на бележките под линия спада и Умберто Еко. Той съветва преводачите да устояват на изкушението, изразяващо се в прекомерна преводаческа помощ за читателя при осъзнаването на преводното четиво (Еко 2003, 144–145). Говорейки за личния си опит при превода на конкретен художествен текст в своята книга „Да кажеш почти същото”, Еко отбелязва: „Добавяйки само едно наречие, избягнах бележката под линия, която, както казах, винаги е знак за слабостта на преводача” (2003, 148)⁹. Габриел Гарсия Маркес пък говори за възхищението си от преводачите „с изключение на онези, които използват бележки под линия. Те винаги се опитват да обяснят на читателя нещо, което авторът вероятно не е имал предвид; но те са там и читателят трябва да се примири с тях”.

Сред осемнадесетте техники за превод на Уртадо Албир (цит. по Сиракова, Мичев 2012) фигурира и разширението във вид на обяснителни парафрази и бележки на преводача (и под линия) като уточняване, което липсва в оригиналния текст. Поясняването е една от категориите прагматически стратегии при А.Честърман, дефинирани като полезен преводачески инструментариум, базиран на преводаческата норма (пак там). При Найда (Найда 1964, 226–240, цит. по Сиракова, Мичев 2012) бележките под линия са част от техниките на приспособяване (наред с добавянията, изпусканията и промените), които „освен обяснителната им функция, имат за цел да предоставят допълнителна информация за историческия и културен контекст на съответния текст”.

Васева отбелязва, че характерна черта на художествения текст е скритият под повърхността „идейно-естетически подтекст”, който „си взаимодейства с експлицитните¹⁰ елементи и с различни екстралингвистични фактори в произведението или извън него, но свързани с него” (Васева 1989, 122). Разкриването на този подтекст е процесът на индивидуалната интерпретация от страна на преводача, който

---

⁹ Еко смята бележката под линия за „ultima ratio”, т.е. за последно средство, към което прибегва преводачът в случай на абсолютна невъзможност да преведе нещо, определено от Еко и като „абсолютна загуба”, и я нарича „признание за поражението му”. („Да кажеш почти същото”, 2003, 127). (Превод наш, б.а.)

¹⁰ За имплицитната и експлицитна информация при превода вж. и Арбогаст, 1994, с. 105–106.

„обогатява и отчасти видоизменя смисъла на цялото. Един преводач на места разшифрира намеците, разбулва завоалираните от автора елементи, друг ги оставя дори с риск да не бъде разбран от читателя” (цит. съч., 153). Позовавайки се думите на У. Еко за ролята на образцовия читател, който е призван да помага на автора на едно произведение, като го актуализира, тълкува и попълва празнотите, оставени от автора, Мари Врина-Николов съотнася това определение към преводача като един „образцов читател”, защото „[...] всъщност през цялото време не само е чел текста, който е превеждал, но е чел и под, и зад, и над линията! В най-добрия случай той е разбрал дълбокия замисъл на писателя, скрит зад намеци, формули, ирония, образи, метафори, евфемизъм, възклицания, многоточие и т.н. Той е отгатнал и разтълкувал какво се крие зад онези „празноти, оставени в текста”, за които пише Умберто Еко” (Врина-Николов 2001, 17). Постигнатият от преводача резултат трябва във всеки един момент да бъде адекватно адресиран към един обобщен читателски образ, чието хипотетично ниво на интелигентност също ще бъде измерено от преводача, преди да експлицира имплицитното. „Много алюзии ще останат неразбрани от чужденеца, ако по някакъв начин не се пояснят в текста или под линия. [...] Обикновено се коментират имена и намеци, свързани с малко известни на чужденеца исторически събития, личности и литературни произведения”. Васева подчертава също, че коментирането под линия трябва да е с мярка, за да не „прекъсва нормалното възприемане на художествения текст” (Васева 1989, 162–163). За „хоризонта на преводача”, който „би трябвало да съдържа знанията, за да идентифицира” скритото в текста, споменава по подобен повод и Димова (Димова 2000, 83).¹¹

В допълнение на така очертаната съществуваща научна норма по отношение на бележките на преводача под линия, ще представим позицията на преводачите-практици, призвани да отговорят на Хамлетовия въпрос. За противоречивото третиране на коментарния апарат под черта и в гилдията свидетелстват застъпниците на двете противоположни линии. Първите се отнасят консервативно към него,

---

¹¹ Димова говори конкретно за идентифициране на цитат от „Фауст” на Гьоте във вестникарско заглавие и отбелязва, че проблемът се състои в това, дали е необходимо идентифицираният елемент да бъде изразен по някакъв начин в превода, ако читателят не е в състояние сам да го установи.

нежелаейки да дават на читателя наготово цялата информация, и провокирайки активното му съучастие в процеса на обогатяване на енциклопедичните му знания и разчитане на авторовия код. За представителите на другата условна школа от преводачи бележките под линия са изпитано средство за попълване на фоновите знания на средностатистическата читателската аудитория и нейното добронамерено ограмотяване. Н. Георгиев обръща внимание на тази преводаческа стратегия, при която „превежданото литературно произведение може да се използва като кораб, по който се налепват сведения за една култура, за да бъдат пренесени в друга” (цит. съч.). Бележките под линия в случая представляват културно-исторически референции към изходния текст, които няма как да са известни на читателя на преводния текст. Наред с чисто информативните преводачески паратекстове във вид на не толкова известни факти и статистика, по-особено внимание заслужават препратките за конотации, които преводачът е открил, и без които подтекстът ще остане непрозрачен и неразбран за читателя. Гръцката преводачка от испански език Марина-Татяна Рапакулия, описвайки раздвоението си по повод на бележките под линия, признава, че те са „нейният дар за читателя” [...] Всичко онова, което съм търсила и намерила аз като читател, всичко онова, което съм научила, удовлетворявайки любопитството ми и което искам да споделя с други читатели”¹². Наред със съображенията си, че преводаческият коментар под линия всъщност не само че не допринася с нищо за литературността на текста и за неговата вяръност, а къса неговата нишка и оптически разсейва читателя, тя заявява като собствен избор си да постави в ръцете на читателя бележките под линия като своеобразен ”компас”. При все това опасността, бележката под линия да се превърне в автогол на преводача¹³, е реална във всеки един момент, ако не е бил акуратен по отношение на точността на информацията (имена, понятия, събития, личности) или поставянето ѝ е формален акт, изразяващ се в прекалено обширни или ненужни обяснения, породени съвсем не от загриженост към рецепиента на преводния продукт. Никос Саранда-

---

¹² <http://metafrastis-prodotis.blogspot.com/2011/02/blog-post.html>. (Превод наш, б.а.)

¹³ Метафората е от <http://sarantakos.wordpress.com/2013/02/07/yposim/>. (Превод наш, б.а.)

кос, атински писател и литератор, коментирайки гръцкия превод на „Автобиографията на Ерик Хобсбаум“ говори за „трагедията на отсъстващите бележки под линия“ и „комедията на присъстващите бележки под линия“¹⁴, визирайки неадекватното (не)поставяне на същите от преводача на книгата. Най-общо може да се каже, че въвеждането на съпътстващите бележки на преводача под черта е проява на неговата субективна преценка в резултат на взаимодействието между индивидуалните му теоретични познания, предпочитания и култура и възможностите на съответния текст, с нищожни изгледи за стандартна процедура.

Потвърждение за преждеспоменатите тенденции в схващането за функциите на бележките под линия и причините, които водят до появата им, ще потърсим в коментарния апарат на преводача по страниците на гръцкия превод на романа „Мисия Лондон“ на Алек Попов. Влизаме в света на това заинтригувало родния читател литературно произведение поради неговата актуалност, а и защото 9 години след първото му публикуване в България през 2001 г., факт става срещата му с гръцката публика. От друга страна Панос Статоянис е преводач със солидни познания за българския социум, език и култура. Преводаческите му рутина и стил, изградени с преводите му на гръцки език на заглавия от Вера Мутафчиева, Йордан Радичков, Антон Дончев, Георги Мишев и др., са повече от достатъчни, за да ползва целенасочено възможностите на бележките под черта.

Говорейки статистически за обясненията под линия, с които преводачът Статоянис е сметнал за необходимо да декодира пълнозначно българския оригинал за гръцкия читател, констатираме общо 50 бележки под линия на преводача (сигнализирани със* и Σ.τ.М.). В този план цитираните примери ще са репрезентативни за всички вероятни причини, довели до предпочитането на коментара под линия като преводаческа стратегия, но без да имаме за цел посочването на всички находки.

Преводният текст разполага с 10 бележки под линия, съдържащи обяснения и коментари на реалии или референции към личности и събития, като пряко касаещите българското са една втора от количеството (в скоби посочваме съответната страница от оригинала

---

¹⁴ <http://www.sarantakos.com/language/xronia.html>

и превода). При решаването на първите три казуса, по-долу, преводачът е предпочел да съхрани колорита без компенсации в преводния текст, с транскрипция на географските и битови реалии, и разширявайки културния контекст в полза на читателя с прибавената информация под черта. С посочването на византийското наименование на гр. Провадия, Проват (Πρόβατον), преводачът разкрива по свое желание любопитна за гръцкия читател информация, пряко свързана с родния му език. След като е транскрибирал и обяснил на реципиента що е то баница, на същата страница Статоянис е запазил транскрипцията на думата на латиница, използвана по същия начин и от Алек Попов. Отчетено е, че тя е фонетично разпознаваема от читателя и е запазена емоционалната натовареност както на фразата, така и на значещото име на героя, готвача Баничаров (Μπανιτσάροφ), макар и по-късно. Интересна е ситуацията с транскрипцията на „деведесетидевет“ (по българския текст, с. 102), с която Статоянис автентично сигнализира неправилно произнесеното от английския агент на български число. В последния пример бележката под черта е послужила за предаване на алюзия за световноизвестния художник и скулптор-авангардист Христо Явашев-Христо, като част от прагматичната адаптация на текста.

Напр.:

Провадия (с. 10)

Προβάντια* (σ.εκ)

*Αρχαία θρακική πόλη της Κάτω Μοισίας, σαράντα δύο χιλιόμετρα από τη Βάρνα. Στην αρχαιότητα λεγόταν Πρόβατον. (Σ.τ.Μ.)

лютеница (с. 35)

«λιούτενιτσα*» (σ. 44)

* Πηχτή κόκκινη σάλτσα που κατασκευάζεται από πελτέ, κόκκινες πιπεριές, κρεμμύδι, σκόρδο κι ένα σωρό μπαχαρικά.

баница (с. 68)

«μπάνιτσα*» (σ. 82)

* Παραδοσιακή βουλγάρικη τυρόπιτα.

Деведесетидевет (с. 102)

«Ντεβεντεσέτ ι ντέβετ*» (σ. 122)

* Ενενήντα εννέα.

Мечтаеше да бъде Христо. (с. 198)

Ονειρευόταν να γίνει ένας δεύτερος Χρίστο*. (σ. 237)

* Διάσημος καλλιτέχνης βουλγαρικής καταγωγής (το πραγματικό του όνομα είναι Χρίστο Γιαβάσεβ), που δημιουργεί έργα ως επί το πλείστον σε δημόσιους χώρους. Συνήθως «τυλίγει» ή «πακετάρει» κτίρια ή μνημεία, όπως το Ράιχσταγκ στο Βερολίνο, η γέφυρα Pont Neuf στο Παρίσι, και άλλα.

Детайлна препратка към вероятния подтекст на казаното от автора имаме и в следващата бележка под линия на преводача. С идеята за по-голяма нагледност при съпоставката, смятаме за уместно добавянето и на аналогичния отрязък от изходния текст.

Напр.:

Съседният диктатор отново беше размътил водата на Балканите и Джон Едж, секретарят на Форин Офис, събираше посланиците на граничните с конфликта страни за консултация. (с. 174)

Ο δικτάτορας της γείτονος* είχε ανακατέψει και πάλι τα Βαλκάνια και ο Τζον Εντζ, ο γραμματέας του Φόρεϊν Όφис, είχε καλέσει τους πρέσβεις των χωρών που συνόρευαν με τη χώρα-ταραξία για να συζητήσει μαζί τους. (σ. 206)

* Αναφέρεται μάλλον στον Σλόμπонтан Μιλόσεβιτς (1941–2006), Γιουγκοσλάβο ηγέτη και εκφραστή του серβικού εθνικισμού στην τελευταία περίοδο πριν από τη διάσπαση της ενιαίας Γιουγκοσλαβίας. Από πολλούς, κυρίως από τη Δύση, θεωρείται, μαζί με τον Κροάτη Τούτζμαν. Πέθανε, κρατούμενος στη Χάγη, κατηγορούμενος για γενοκτονίες στο Κόσοβο, στην Κροατία και στη Βοσνία.

Допълнителни обяснения под черта на преводача съпровождат и имената на Улрика Джонсън, *О' Джей Симпсън*, Андрю Мортън и Уили Нелсън (съответно на стр. 198, 201, 224 и 292 в превода). По наше мнение поставянето на бележка под линия в тези случаи е доказателство за различния обхват на фоновите знания на българския и гръцкия читател, предположени от автор и преводач, за разбирането на оригинала и превода, или за личния отпечатък и интереси на преводача при информационната ширина и акцента на интерпретацията. С илюстративна цел ще посочим само най-подробната от тях.

Напр.:

– *О' Джей Симпсън* –
рече той сериозно.
(стр. 171)

«Тον *Ο. Τζέι Σίμπσον**», είπε εκείνος
σοβαρα. (σ. 201)

* Πρώην σταρ του αμερικανικού φούτμπολ. Κατηγορήθηκε για τη δολοφονία της πρώην γυναίκας του και του φίλου της στην πλέον προβεβλημένη δίκη της δεκαετίας του 1990. Μετά την αθώωσή του έγραψε βιβλίο όπου άφηνε να εννοηθεί ότι αυτός ήταν ο δολοφόνος. Έκτοτε απασχολεί συχνά τις Αρχές με ληστείες, απαγωγές, ξυλοδαρμούς, και όλα τα σχετικά.

Предаването на речта на чужденците в романа, многократно е изправяла преводача пред трудния избор на най-удачния за това подход. За да изобрази двуликото българско посолство в Лондон и контакта между различните култури (често комично-гротесков), Алек Попов вмъква думи, словосъчетания и фрази, в повечето случаи неправилно произнесени:

– На английски език с превод под линия (в болшинството), напр. „How fresh indeed!” (с. 47);

– На английски език без превод под линия, напр. „Oh, my Lord!”, „Oh, Jesus!”, (с. 78), „Can I help you, sir?”, (с. 102), „Shit!”, (с. 169), „Oops,sorry!”, (с. 219);

– На английски език, транскрибирани на кирилица, с превод под линия, напр. „Хари ап!”, (с. 55);

– На английски език, транскрибирани на кирилица, без превод, напр. „Йоррр роял хайнес”, (с. 110);

– Комбинирани, с превод, напр. „тая stuff”, (с. 58), „Ийзи, бе мой човек”, (с. 64);

– На български език, транслитерирани на латиница, без превод, напр. Oh, tsarvuli!” (с. 237);

– На руски език, без превод, напр. „Хватит”, „Убираемся отсюда.”, (с. 64)

– На сръбски език, без превод, напр.”Добър дан!”, (с. 132).

С оглед на контекста, но и по-лесното възприемане от гръцкия читател на изпъстрения с разноезични елементи текст, стремейки се едновременно да запази почти същото идейно-емоционално внушение и у превода, Панос Статоянис е намерил следните начини за предаването им:

– Със съответния превод на гръцки език под линия, по превода от английски език, направен от автора (с упоменаване на езика в оригинала, въведен в скоби).¹⁵

Напр.:

How fresh indeed! (с. 47)   How fresh indeed!* (с. 59)

¹Колко пресен наистина   *[αγγλικά στο πρωτότυπο]:
Πολύ φρέσκος, πράγματι.

Частен случай е по-долният коментар под черта. Тук преводачът, бидейки междуезиков и межкултурен посредник, разширява, за удобство на потребителя на превода (подчертаният от нас отрязък), авторовата бележка, изхождайки от спецификата на собствения

---

¹⁵ В целия роман Алек Попов е поставил 25 бележки под линия.

си език и култура. По този начин прави паралел между две думи-ругателства с голяма честотност в гръцкия и в английския.

Напр.:

Asshole!¹ (с. 83)

Asshole! * (σ. 100)

¹Буквално преведено:
„дупка на задник”.

Твърде разпространено
ругателство.

*Ιδιαίτερα διαδεδομένη βρισιά. Η ακριβής της σημασία είναι «κωλοτρυπίδα», αλλά χρησιμοποιείται περίπου όπως το δικό μας «μαλάκας».

– Добавя превод на гръцки език под линия, когато в оригиналния текст такъв липсва. За ориентир на преводача отново служат хипотетичните читателска осведоменост и очаквания.

Напр.:

Bulgarian embassy? (с. 70);

*[αγγλικά στο πρωτότυπο]:
Βουλγαρική πρεσβεία; (σ. 84)

Beg you pardon, sir?! (с. 102);

Beg you pardon?!* (σ. 122)
*[αγγλικά στο πρωτότυπο]: Με
συγχωρείτε;

The toilet! This way, please [...] (с. 102)

*[αγγλικά στο πρωτότυπο]: Η
τουαλέτα! Προς τα κει, παρακαλώ.
(σ. 122)

– Запазва на английски език популярни фрази, без превод под линия, придържайки се към вида им в оригиналния текст. Напр.: „Oh, my Lord!”, „Oh, Jesus!” (с. 78 в оригинала и 94 в превода), „Shit!” (с. 169 в оригинала и 199 в превода), “Your majesty! Dear ladies und gentlemen!” (с. 238 в оригинала и 287 в превода). Малко по-късно обаче, същото това “Your majesty!” получава своя превод под линия, без подобен аналог в прототипния текст.

Напр.:

Your Majesty! (с. 235);

Your Majesty!* (σ. 277)

*[αγγλικά στο πρωτότυπο]:

Μεγαλειοτάτη!

Индивидуално преводаческо решение е и транскрибирането на възклицанието „Ooops, sorry!”, (с. 219), което също спада към посочените примери, но е във вида «Ουπς, σόρι!», (σ. 259), както и обратният подход, илюстриран по-долу.

„Йоррр роял хайнес”, (с. 110)

«Your royal highness*» (σ. 131)

*[αγγλικά στο πρωτότυπο]:

Μεγαλειοτάτηω

До любопитни заключения достигаме, наблюдавайки преводаческото поведение при пресъздаването на неанглоезичната реч. Лесно понятните за българската публика руски и сръбски думи (поради общия славянския корен на трите езика и традицията на изучаване на руския език в България) биха се превърнали в прекалено екзотично препятствие за гръцкия читател без помощта на преводача. Панос Статоянис си е дал сметка за значението на тази езикова смесица за образността и внушението на романа, но е помислил и за читателя. Ето как преводачът е предпочел да неутрализира до известна степен експресивността на оригинала, включил е частично коментар под линия, който, както многократно подчертахме, е факултативен, а териториалните белези на героите се е стремил да изрази и в самия превод или да са видни от контекста. Във всеки от тези случаи при сравнение са забележими загубите при превода. Фактът е констатиран със съжаление и от самия преводач, което проличава в следната бележка под линия при първоначалната поява на рускоезичие в романа:

Напр.:

– Сядай – покани го Чавдар.”

Това е Батьката. Батька ето наш человек.

(с. 36)

«Κάτσε», του είπε ο Τσαβντάρ.

«Από δω ο Μπάτκα. Μπάτκα, από δω δικός μας άνθρωπος*».

(σ. 45)

*Μιλούν ένα κράμα ρωσικών και βουλγαρικών που ηχεί πολύ

αστεία και που, δυστυχώς, δεν είναι δυνατόν να αποδοθεί.

Прилагаме примери и за преждеспоменатите преводачески стратегии:

- Досвидание! [...] (с. 118) «Ντασφιντάνια!**[ρωσικά στο πρωτότυπο]:
Εις το επανιδείν!
- Хорошо [...] (с. 118) «Χαρασό*» [...] (σ. 78)
*[ρωσικά στο κείμενο]:
Ωραία, εντάξει.
- Молодец! [...] (с. 62) «Λεβέντης!» [...] (σ. 76)
- Ну, познакомьтесь – мрачно рече Батьката; – Даян, принсес ъв Уелс. «Λοιπόν, γνωρειστείτε» είπε ο Μπάτκα. «Από δω η Νταϊάνα, πριγκίπισσα της Ουαλίας». (σ. 77)
- Ийзи, бе мой човек – намеси се Толومانов. – Завтра ти се каза, значи завтра. [...] (с. 71) «Ϊζι, άνθρωπέ μου», μπήκε στη μέση ο Τολομάνοφ. «Αφού σου λένε αύριο, αύριο θα γίνει». [...] (σ. 86)
- Здраво, Симич! [...] (с. 132) «Ζντράβο*, Σίμιτς!» [...] (σ. 156)
*[σερβικά στο πρωτότυπο]:
Γεια.
- Добър дан!“ кимна Симич. «Καλημέρα!» τον αντιχαϊρέτησε ο Σίμιτς.

Докато проучвахме гръцкия превод на „Мисия Лондон“ попаднахме на изречение от оригиналния текст, което по наше мнение

притежава всички признаци да предизвика раждането на интересна бележка под линия. Панос Статоянис все пак е заложил на определени компенсации в текста (подчертани от нас), вероятно достатъчни да улеснят разбирането на подтекста от един ерудиран читателския кръг, без да му придава повече информационна плътност чрез коментар под линия, или е основал подхода си на известна дискретност. Цитираме този пример, защото той онагледява индивидуалния преводачески маниер към подтекста на първообраза и с него дискусиата остава отворена.

[...] Чаплин, чадъра, папата,
а сега и това! [...]
(с. 265)

[...] Είχαμε το περιστατικό με τον Τσάπλιν, ακολούθησε η λεγόμενη «βουλγαρική ομπρέλα», μετά ο πάπας, και τώρα αυτό! [...] (σ. 309–310)

Независимо от противоречивите мнения за присъствието на преводаческия паратекст, демонстриращ „слабостта” или вещината на преводача в претворяването на художествения дискурс, открояването на особеностите му и на преводаческите подстъпи към него ще допринесе със сигурност за осветляването на неговия потенциал. В обобщение отново ще подчертаем, че основанието за този тип преводаческата намеса е прагматичната адаптация на преводния текст в културата на целевия читател. Тя се прави в повечето случаи със съзнанието за компенсиране на разликата във фоновите му знания, породени от степента на дистанцираност на двете култури и техните езици, за да бъде пълнокръвно възприето даденото литературно произведение и на приемащия език. Колебанията на интерпретатора за използването на бележките под линия са предопределени и от личностните му характеристики, неговите интереси и знания, преводачески талант, етика по отношение на читателя като екстралингвистичен фактор, придобитата теоретична и практическа рутина по езиците, които владее, както и по теория и критика на художествения превод. Предозирането обаче на препратките към културно-специфични *елементи или към* загатнатото от автора, когато текстът го позволява, може да обремени превода и да намали литературната наслада на читателя. Познаването на научния критерий за бележката

под линия на преводача като една от преводачките стратегии за постигане на функционален аналог на изходния текст, ще запази преводача и от изкушението, агресивно да акцентира върху личността си и собствената си ерудиция чрез текста под черта. От друга страна, стегнатото, адекватно и компетентно поднесено тълкуване под линия ще бъде оценено по достойнство от читателската аудитория, защото зачитайки националния ѝ колорит, преводачът се е постарал да разшири нейното светосхващане чрез удоволствието от един издържан художествен превод.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Васева 1989:** И. Васева. Стилистика на превода. Специфика на превода на различни видове и жанрове текст. София, 1989.
2. **Влахов, Флорин 1990:** С. Влахов, С. Флорин. Непреводимото в превода. София, 1990.
3. **Врина-Николов 2001:** М. Врина-Николов. Преводачът, образец читател? София, 2001.
4. **Георгиев 2001:** Н. Георгиев. Смахът на Хашек през сълзите на преводача. [Онлайн ресурс]. Достъпен чрез < http://liternet.bg/publish/ngeorgiev/m_s/hashek.htm >.
5. **Димова 2000:** А. Димова. Увод в теорията на превода. Шумен, 2000.
6. **Каде 1975:** О. Каде. К основным положениям теоретического осмысления перевода как человеческой деятельности. – В: Теория перевода и научные основы подготовки переводчиков, ч. I. Москва, 1975.
7. **Карапеткова 2012:** Д. Карапеткова. Ботуша в българската литературна мода. София, 2012.
8. **Левый 1974:** И. Левый. Искусство перевода. Москва, 1974.
9. **Найденова 2012:** Й. Найденова. Унгарските реалии в контекста на културния трансфер. София, 2012.
10. **Попов 2001:** А. Попов. Мисия Лондон, София, 2001.
11. **Ракъовски 1997:** Ц. Ракъовски. Паратекстът на литературната творба. София, 1997.
12. **Сиракова, Мичев 2012 :** В. Сиракова, С. Мичев. За похватите в превода: опит за описание. [Онлайн ресурс]. Достъпен чрез < http://eprints.nbu.bg/1437/1/Procedimientos%20de%20la%20traduccion_V_Sirakova_S_Michev.doc >.
13. **Тодоров 2009:** Ц. Тодоров. Страхът от варварите. София, 2009.

14. **Gerzymisch-Arbogast 1994:** H. Gerzymisch-Arbogast. Übersetzungswissenschaftliches Propädeutikum. Tübingen, 1994.
15. **Hurtado Albir 2011:** A. Hurtado Albir. Traducción y traductología. Introducción a la Traductología. Madrid, 2011.
16. **Nida 1964:** E Nida. Toward a Science of Translating. Leiden, 1964.
17. **Eco 2003:** U. Eco. Εμπειρίες μετάφρασης. Λέγοντας σχεδόν το ίδιο. Αθήνα, 2003.
18. **Ποπόβ 2010:** Α. Ποπόβ. Αποστολή Λονδίνο. Αθήνα, 2010.
19. **Ραπακούλια 2011:** Μ. Τ. Ραπακούλια. [Онлайн ресурс]. Ο ιστορητής - Ανατομία μιας μετάφρασης: Υποσημειώσεις. Достъпен чрез <<http://metafrastis-prodotis.blogspot.com/2011/02/blog-post.html>>.
20. **Σαραντάκος 2006:** Ν. Σαραντάκος. Συναρπαστικά χρόνια και εγκληματική μετάφραση. Μια πανδαισία μεταφραστικών μαργαριταριών, με ορεκτικά, κυρίως πιάτο και επιδόρπιο. [Онлайн ресурс]. Достъпен чрез <<http://sarantakos.wordpress.com/2013/02/07/yposim/>>.